

Burgeroorlog, maart 1937 - december 1937

Voor een overzicht van de veldslagen zie het kaartje in de [bijlage](#)

In de periode maart - oktober 1937 veroverden de nationalisten het noorden met de belangrijke zware industrieën. Tegenaanvallen ter afleiding van het noordelijk front door het republikeinse leger mislukten. Dit was vooral te wijten aan de verkeerde strategie van de communisten, die veel invloed hadden op het republikeinse leger en door de onbekwaamheid van hun commandanten te velde.

De slag om het noorden

Parallel aan de kust van de golf van Biskaje loopt het Cantabrisch gebergte, dat na de opstand van de militairen in juli 1936 de grens vormde tussen het nationalistisch gebied aan de zuidkant en de smalle republikeinse zone in het noorden. In het oosten rukten de troepen van generaal Mola op en veroverden in september San Sebastian terwijl in het westen het front ongeveer langs de grens tussen de provincie Asturië en Galicië lag. Oviedo, de hoofdstad van Asturië bleef een nationalistische enclave in de republikeinse zone ondanks hevige aanvallen van mijnwerkers op de stad. Toen in maart 1937 Franco besloot de aanval op het noorden in te

zetten, realiseerde hij zich dat de beste kans om het gebied binnen te vallen langs de oostkant zou zijn, elders vormde het gebergte een voor de republikeinen goed te verdedigen natuurlijke barrière. Langs de oostkant betekende een aanval op de Basken die ondanks hun strenge rooms-katholieke geloofsopvattingen zich bij de republikeinen hadden aangesloten. Een tegenvaller voor Franco, die anders had verwacht, maar bij de Basken leefde de hoop dat zij bij een republikeinse overwinning zouden kunnen rekenen op toekenning van een hoge graad van autonomie, iets waarvan bekend was dat Franco dat nooit zou overwegen.

Onder het opperbevel van Generaal Mola begonnen de nationalisten, vooral bestaande uit eenheden van de Carlistische *Requeté* - hun aanval op de Baskische gebieden op 31 maart 1937. Een bizarre situatie, waarin de rooms-katholieke requetés - onder het uitroepen van de kreet '*Viva Cristo Rey*' - het opnamen tegen hun Baskische geloofsgenoten. Het was vanaf het begin een ongelijke strijd. Weliswaar waren de grondtroepen tegen elkaar opgewassen, maar de Basken ontbeerden elk verweer tegen de massale luchtacties van het Condorlegioen onder leiding van Von Richthofen. Diezelfde dag nog werd het stadje Durango gebombardeerd door de Duitse vliegers, waarbij een paar honderd burgerdoden vielen. Een kerk waarin de mis werd opgedragen kreeg een voltreffer die veel slachtoffers maakte. De nationalisten beweerden na het bombardement dat de roden de geestelijken hadden geëxecuteerd en de kerk in brand gestoken, een typisch staaltje van valse oorlogsretoriek.

Requetés met kruisbeeld, 1937

De bedoeling van dit heftige bombardement is nooit duidelijk geworden, Durango was militair gezien van weinig betekenis en als het een poging was van de nationalisten om de weg te blokkeren, dan verklaard dat nog niet het *rücksichtlose* beschieten van vluchtende inwoners.

Zeeblokkade van Bilbao

Begin april kondigden de nationalisten een blokkade af van de Spaanse havens aan de kust van de baai van Biskaje. Dat bracht hen in conflict met de Engelsen, die hun handel met de Basken bedreigd zagen. De formeel in het Spaanse conflict neutrale Engelse regering vreesde tot het innemen van een standpunt te worden gedwongen. Uitgaande van de veronderstelling dat de blokkade effectief was, zag zij zich genoodzaakt koopvaardijsschepen te laten uitwijken naar Franse havens. Informatie over de blokkade kwam echter van de Engelse admiraliteit, die sympathiseerde met Franco en onbetrouwbaar bleek: in werkelijkheid was de haven van Bilbao wel degelijk bereikbaar. Na een korte schermutseling op de grens van de territoriale wateren trokken de Spaanse oorlogsschepen zich terug en werden de Engelse koopvaardijsschepen niet langer gehinderd in hun doorvaart. Daardoor week voor de Basken het gevaar van uithongering vanwege een zeeblokkade.

Guernica

Een hernieuwd offensief op 20 april vormde een ernstige bedreiging voor de Basken, die zwaar te lijden hadden van de luchtaanvallen van het Condorlegioen. Als het aan Von Richthofen had gelegen was Bilbao gebombardeerd, maar de nationalisten waren terughoudend in het bombarderen van civiele doelen, waarbij veel rooms-katholieke burgers zouden kunnen omkomen. Zij vreesden de afkeuring van het Vaticaan. De frustratie die deze houding bij Von Richthofen teweegbracht, heeft waarschijnlijk bijgedragen tot zijn luchtactie op het stadje Guernica dat op 26 april met de grond gelijk werd gemaakt en waarbij veel slachtoffers vielen. Of Von Richthofen dit op eigen gezag ondernam is niet zeker, maar het lijkt waarschijnlijk omdat vaststaat dat het bevel tot het bombardement niet van Franco afkomstig was*). Ook in dit geval trachtte de nationalistische propagandamachine de schuld van de vele doden hun tegenstanders in de schoenen

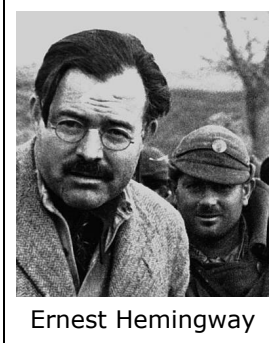
te schuiven. De Basken trokken zich terug op de zogenaamde Ring van Bilbao, een verdedigingslinie met een omtrek van 80 kilometer rond de stad, waarvan de bouw in de winter van 1936 was begonnen, maar die nog lang niet af was.

Tegenaanval bij Segovia

Uiteraard was het de republikeinse regering heel wat waard om te voorkomen dat de noordelijke provincies in handen zouden vallen van Franco. De nationalisten zouden daarmee de belangrijke industrieën in handen krijgen. Ook omdat de regering van Largo Caballero de Basken ervan verdacht op eigen houtje een verdrag met Franco te zullen sluiten, werd in mei besloten elders in de aanval te gaan om de druk op het noordelijk front te verminderen. Oorspronkelijk was de regering van plan een offensief te starten in Extremadura, waar de legermacht van Franco zwak was, met als doel de nationalistische zone in tweeën te knippen. Dit plan kon echter geen genade vinden in de ogen van de communisten die steeds meer invloed hadden weten te veroveren in het leger. Omdat de verdediging van Madrid voor zowel de Russen als de Spaanse communistische leiders van grote publicitaire waarde was, werd de regering domweg meegedeeld dat er geen Russisch materieel zou mogen worden ingezet in een Extremaduraoffensief en stelden zij voor door een snelle actie het nabij Madrid gelegen Segovia in te nemen.

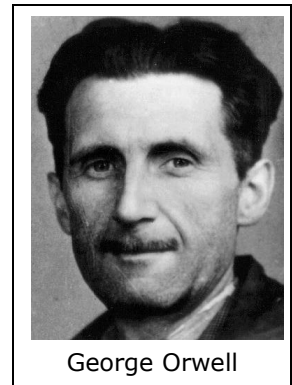
Voor veel republikeinse officieren was dit een teken aan de wand. Zij verdachten de communisten ervan meer uit te zijn op verovering van de controle over hun leger dan op een overwinning op de nationalisten. Maar hoe dan ook, toen Largo Caballero op 17 mei het veld moest ruimen als premier en werd opgevolgd door de bij de communisten populaire Juan Negrín, was het pleit beslecht en werd besloten de strategie van de communisten te volgen. Op 30 mei begon de aanval die bekend zou worden als de slag bij La Granja de San Ildefonso, een plaatsje op ongeveer tien kilometer ten westen van Segovia. De actie mislukte, deels omdat de nationalisten op de hoogte waren van de aanvalsplannen, maar vooral omdat de republikeinen de reactiesnelheid van de nationalisten onderschat hadden en hun luchtmacht niet waren opgewassen tegen die van hun tegenstanders. Onder de leden van de Internationale Brigades ontstond onrust over de in hun ogen zinloze opofferingen van manschappen in weinig kansrijke operaties. 3000 man kwamen om in de strijd, waaronder 1000 brigadisten. Ook het wrede optreden van de communistische commandanten die als straf voor vluchtgedrag een willekeurig aantal soldaten lieten executeren, wekte veel weerzin. Tegen de achtergrond van deze strijd bij La Granja situeerde Ernest Hemingway zijn beroemd geworden boek 'For whom the bell tolls'.

Ernest Hemingway

Tegenaanval op Huesca

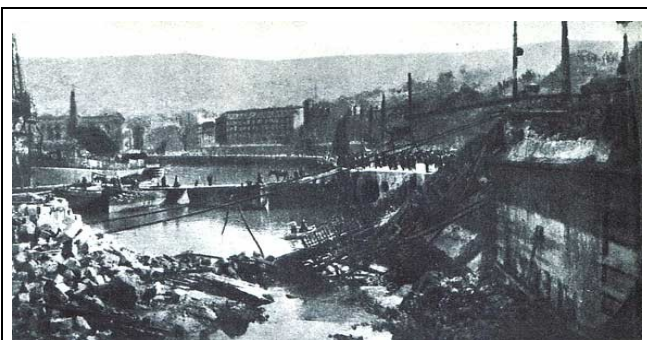
Een tweede poging om de aandacht van de nationalisten voor de strijd in het noorden af te leiden bestond uit een aanval op de stad Huesca, gelegen aan de zuidkant van de Pyreneeën, op ruim 300 km afstand van Bilbao. Het offensief begon op 12 juni, maar net als bij La Granja werden de republikeinen teruggedreven en gedwongen hun actie te staken. De verliezen aan republikeinse zijde waren nog groter dan bij La Granja en veel anarchisten en leden van de POUM (*Partido Obrero de Unificación Marxista*) vonden de dood. De Engelse schrijver George Orwell, die zich had aangesloten bij de *poumisten* raakte zwaar gewond en verliet het strijdperk.

George Orwell

Aanval op Bilbao

Beide offensieven hadden nauwelijks een vertragende effect op de nationalistische aanval in het noorden. De nieuwe nationalistische bevelhebber Fidel Dávila, die de op 3 juni verongelukte Mola opvolgde, gaf een week na zijn aantreden het sein voor de aanval op de IJzeren Ring van Bilbao. Voorafgaand aan deze aanval had op verzoek van paus Pius XI overleg plaatsgevonden tussen kardinaal Gomá en Mola waarin de generaal toezegde de burgerbevolking bij vrijwillige overgave van de stad te zullen sparen. Maar het liep anders. De Baskische regering besloot op 16 juni de stad te ontruimen, bruggen op te blazen, maar de oorlogsindustrie intact te laten, dit laatste tot schrik van de republikeinse regering in Valencia. Een enorme stroom vluchtelingen kwam op gang richting Santander en vormde een gemakkelijk doelwit voor de jagers van het Condorlegioen. In plaats van zich over te geven verdedigden de Basken de stad met hand en tand. Maar het bleek hopeloos. Na dagenlange felle gevechten werd Bilbao op 5 juli ingenomen door de nationalisten die zich overigens op bevel van Franco terughoudender toonden met executies dan bijvoorbeeld in Málaga begin 1937.

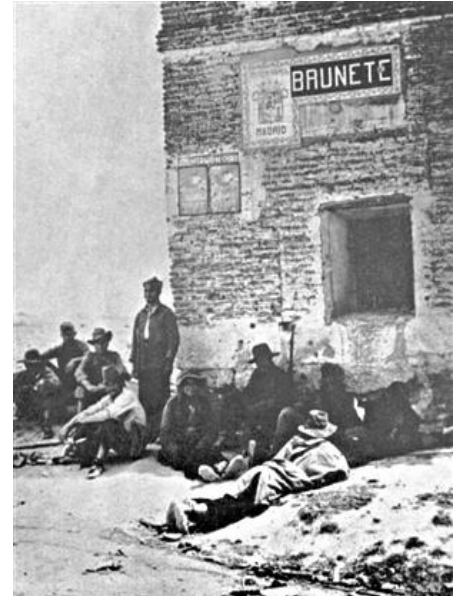
Bilbao juli 1937

Het drama van Guernica had internationaal veel protest opgeroepen en de nationalisten werden wat voorzichtiger. Maar wat zij wel probeerden te doen was het uitroeien van het Baskische nationalisme. Alle uitingen die rieken naar dit nationalisme, zoals het spreken van de Baskische taal, werden verboden.

De verliezen waren groot: aan beide zijden werden ongeveer 25.000 gewonden geteld. Van de nationalisten vonden 4.500 man de dood, maar het aantal doden onder de republikeinen was veel groter, 10.000 verloren het leven. De tol die de strijd had geëist van de nationalisten bewoog Franco ertoe niet direct door te stoten richting Santander. Hij had trouwens nog iets anders om zich op te richten: een nieuwe aanval van de republikeinen 25 km ten westen van Madrid, bij het plaatsje Brunete.

De slag om Brunete

De aanval op Brunete was bedoeld om via een snel offensief de nationalistische belegeraars van Madrid af te snijden van hun medestrijders in het westen om zo de druk op de stad te doen afnemen. Maar het was tegelijkertijd een poging van de communisten, die zo langzamerhand oppermachtig waren geworden in het leger, om te laten zien waartoe zij militair in staat waren. De bijeengebrachte legermacht was de meest indrukwekkende van die tot dan toe was ingezet in de Burgeroorlog en vrijwel alle belangrijke commandanten waren communisten of waren voorzien van een communistische adviseur. Op papier leek dat sterk, maar in de praktijk zou het gebrek aan eigen initiatief van deze commandanten en hun afwachtende houding in situaties waarin doortastendheid geboden was, de republikeinen noodlottig worden.

Een eerste aanval vond plaats op 6 juli, maar stuitte op hevig verzet. Een tweede aanvalsgolf slaagde en Brunete werd veroverd. De commandant te velde, Enrique Líster, stootte niet echter door. Hij groef zich in op aanraden van zijn Russische adviseur Rodimtsev, in de veronderstelling dat hij beter kon wachten op het doorstoten van legereenheden naast hem in de frontlinie die hem ondersteuning konden geven in de flanken. Dat bleek een fatale vergissing die de nationalisten tijd gaf om versterkingen te laten overkomen, waarbij de komst van het Condorlegioen uit het noorden voor de nationalisten van doorslaggevende betekenis was. Aan het begin van de strijd hadden de republikeinen een overwicht in de lucht, maar zoals steeds bleken de Condorvliegers beter getraind en wisten zij de overhand te krijgen, waarna de republikeinse tanks en manschappen in het open land een gemakkelijk doelwit vormden.

Enrique Líster na de slag om Brunete

Gedurende een week was sprake van evenwicht in deze barre strijd in de blakende hitte, waarin de republikeinse troepen zowel een tekort aan ammunitie als water bleken te hebben. Op 18 juli - de verjaardag van de militaire opstand - sloegen de nationalisten voor het eerst terug en in de loop van enkele dagen werden de republikeinse troepen teruggedrongen. Er was aan hun kant sprake van desertie op grote schaal die door zware repressieve maatregelen in toom werd gehouden. Op 24 juli werden 400 deserteurs geëxecuteerd.

De slag om Brunete was voor het republikeinse leger rampzalig. Ten koste van 50.000

doden en gewonden en het verlies van enorme hoeveelheden materieel werd een gebied veroverd van nog geen 50 km². De verliezen aan nationalistische kant waren aanzienlijk kleiner. En wat eveneens ernstig was: door het verlies van veel van de beste manschappen en de decimering van de Internationale Brigades, kreeg de moraal van de republikeinse troepen een geweldige klap. Vooral voor de communisten was het een bittere pil, maar ondanks het evidente echec hielden zij vol dat de actie de superioriteit van hun militaire strategie had aangetoond. En zoals gebruikelijk weten zij de schuld van de mislukte aanval aan sabotage.

De manier waarop de vrijwilligers van de Internationale Brigades werden behandeld was achteraf gezien ronduit schandig. Steeds werden zij beschouwd als een vreemde eend in de republikeinse bijt. Niettemin kregen de brigadisten vaak de gevaarlijkste opdrachten. Op straffe van executie werd hen verboden naar huis terug te keren na maandenlange dienst aan het front. Er was zelfs een eigen concentratiekamp waarin velen van hen onder arrest werden gehouden.

Val van Santander

In de ogen van zijn opperbevelhebbers was de tijdelijke verwaarlozing van het noordelijk front door Franco verspilling van tijd. De noordelijke provincies waren strategisch immers van groter belang dan het dorpje Brunete, maar dit was een voor Franco kenmerkende manier van oorlog voeren. Elke meter grond die de vijand op hem veroverde, wilde hij terugwinnen en overal waar hij terrein bezette werd de bevolking gezuiverd van revolutionaire elementen. Medio augustus gaf hij het sein om het offensief in het noorden te hervatten. Het oponthoud had de volledig uitgeputte republikeinse troepen de gelegenheid gegeven zich enigszins te herstellen, maar er was geen houden meer aan. Eind augustus brak er paniek uit onder de republikeinen en met name in de stad Santander, waar tallozen probeerden te vluchten

Nationalisten trekken Santander binnen

Nadat in oktober de strijd om het noorden was gestreden, verborg een deel van de republikeinse eenheden zich in de bergen van Asturië die hen bescherming boden, evenals de met hen sympathiserende lokale bevolking. Zij voerden een guerrilla tot aan het begin van de jaren vijftig en vormde de kern van het sociale verzet in Asturië waar het in 1947 tot een eerste algemene staking kwam onder metaalarbeiders.

overzee. Een deel van de republikeinse troepen trok zich terug in de bergen van Asturië en de stad bleef weerloos achter. Er werden 60.000 krijgsgevangenen gemaakt en de repressie op de burgerbevolking was hevig. Een wraakoefening vanwege de een jaar daarvoor uitgevoerde executies van opstandelingen door de aanhangers van de republiek. Een taaie strijd in de ontoegankelijke bergen van Asturië volgde en het zou tot oktober 1937 duren voordat het republikeinse verzet in het noorden definitief was gebroken.

Interne machtsstrijd in Aragón

Terwijl de strijd in het noorden voortduurde, werd door de republikeinen een nieuwe militaire actie voorbereid aan het in Aragón gelegen oostelijk front, waar het relatief rustig was gebleven. Ook nu namen de communisten het voortouw. Een aanval openen in Extremadura zoals Largo Caballero had gewild in mei, zou uitgelegd worden als het toegeven van het mislukken van de communistische strategie. Maar behalve dat waren de communisten van zins de Catalaanse en Aragonese regio's onder controle te krijgen na het interne conflict van mei in Barcelona, waarbij de regering in Valencia het gezag van de anarchisten had overgenomen. Om te beginnen lanceerden de communisten een aanval op de president van het Aragonese bestuur, Joaquin Ascaso, die zij beschuldigden van maffia-praktijken. Daarna volgden felle aanvallen op de door de anarchisten ingestelde collectieve landbouwbedrijven. Op 11 augustus ontbond de regering de bestuursraad van Aragón terwijl de leden ervan bezig waren de oogst binnen te halen. Een aantal van hen verdween in de gevangenis van Caspe, waar zij nog steeds opgesloten zaten toen in maart 1938 dit plaatsje door de nationalisten werd veroverd. Kantoren van de anarchistische vakbeweging CNT werden verwoest en de troepen van generaal Líster ingezet om de boeren uit de collectieve bedrijven te 'bevrijden'.

Francisco
Largo Caballero
1869-1946

Het gevecht om Belchite

Terwijl op 24 augustus de nationalisten Santander binnentrokken, startte het republikeinse offensief aan het front van Aragón met als doel Zaragoza te veroveren. Een actie waarvan men alweer hoopte dat het de aanval van Franco in het noorden zou frustreren. Het zag er voor de

republikeinen gunstig uit, want numeriek waren zij in de meerderheid, maar het verzet van de nationalisten was groot en in plaats van door te stoten waar dat mogelijk was, talmden de troepen en werd te veel tijd besteed aan het veiligstellen van onbelangrijke posities. Net als in de slag om Brunete faalden de republikeinse legerleiders als het ging om het nemen van de juiste strategische beslissingen. Dat maakte de verovering van Zaragoza vrijwel onmogelijk en in plaats daarvan verschoof de aanval in de richting het plaatsje Belchite, waar weinig nationalistische troepen gelegerd waren. De aanval op Belchite begon op 1 september en binnen een week was er van de

plaats niets over dan een rokende puinhoop. Uiteindelijk hadden de republikeinen gedurende dit offensief aan het Aragonese front net als bij Brunete een zeer geringe terreinwinst geboekt

ten koste van een groot verlies aan manschappen en materieel. En weer gaven de de communisten de schuld aan anderen. Voor de toenmalige minister van oorlog, Indalecio Prieto, was de maat vol en diens scherpe kritiek op de legerleiding was terecht. Zijn mening dat de communisten bezig waren met prestigieuze, maar ineffectieve acties werd hem uiteraard door de communistische partij niet in dank afgenomen. Maar Prieto had gelijk: Het offensief in Aragón was vergeefs en remde de nationalistische opmars in het noorden in het geheel niet af.

Indalecio Prieto (m) en Juan Negrín (l)

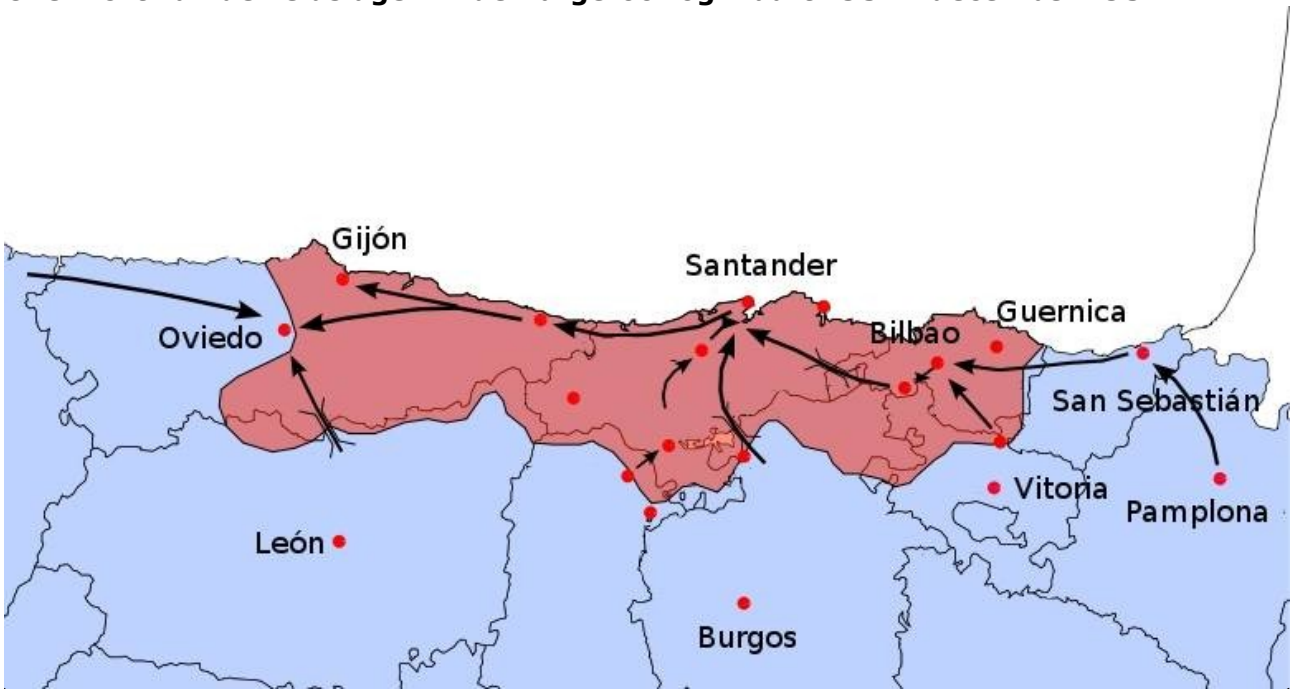
Met de verovering van het noorden door de troepen van Franco sloeg de balans in de materiële krachtsverhoudingen door naar de kant van de nationalisten. Toch zou de oorlog voortduren tot april 1939 ten koste van zeer veel slachtoffers.

Willem Peeters, 1 juni 2011.

*) Zie voor een beschrijving van dit bombardement het artikel 'Guernica'.

Bijlage:

Overzicht van de veldslagen in de Burgeroorlog maart 1937 - december 1937

- Nationalisten juli '36
- Nationalisten jan. '37
- Nationalisten okt. '37
- Republikeinen

- Veldslagen**
- 1** Slag om het noorden
 - 2** La Granja de San Ildefonso
 - 3** Huesca
 - 4** Brunete
 - 5** Slag om het noorden
 - 6** Belchite